

El rondallari. Costums i creences

ón vivències que han sobreviscut fins els nostres dies, allunyades dels patrons de cultura actuals. El folklore que fou un terme encunyat en 1846 per l'anglès W.J. Thoms, per designar el «saber del poble», és una ciència autònoma

emparentada amb la literatura i altres ciències que estudien els mites i les arrels de la vida quotidiana. Ben sovint, els nostres primers recercadors afiliats a grups excursionistes o com a investigadors individuals sense cap preparació, només han recollit aquests materials per explotar-los des d'un punt de vista literari, com un apèndix de la tradició popular que calia divulgar, sense, però, estudiar-ne el context. Víctor Català a *Solitud* incorpora rondalles interrelacionades en la novel·la, reelaborades potser a partir del llegendari de la zona del Montgrí: *La Fita dels Moros*, *Els escalons dels Moros*, *Les llufes*, *L'Orifany*, *El senyor de Llisquents*, *El torrent de Mala Sang*. Valorem també la llengua dialectal del pastor de *Solitud*. La recreació de les escenes de la festa major i de la fira són també estampes popularitzants. ¶ En el camp de l'estudi de la rondalla, la llegenda i el mite en el qual treballaren els renaixentistes Milà i Fontanals, Pau Bertran i Bros, Thos i Codina, Maspons i Lladrós, ha passat el mateix que en altres disciplines folklòriques en les quals, a grans trets, l'únic que interessava era buscar les bases del psicol·logisme català. Amb posterioritat, és de justícia esmentar també els noms de Jacint Verdaguer, d'Antoni M. Alcover, Joan Amades, Valeri Serra i Boldú, Enric Valor,

Esteve Caseponce, etc. La llegenda ha estat més difícil d'aplegar. Les seves fonts són més àmplies: cicles històrics que contenen elements del folklore, vides de sants, literatura de pietat, monografies locals amb casos, fets, miracles, prodigis encara per explotar, personatges històrics locals que acumulen llegendes i fets prodigiosos, sempre que resolguin un conflicte o donin una visió del món. ¶ La majoria dels treballs iniciats a les nostres comarques han donat textos amb barreges, retocs i afegidures. Si la cançó popular es recollia al marge de la tradició científica sense la col·laboració de cap musicòleg, sense cap exposició descriptiva general, només amb el desig de salvaguardar el patrimoni local, l'estudi del folklore es feia amb un total autodidactisme. Parlem del folklore quan hi ha apropiació d'un mite que la comunitat, un col·lectiu determinat, fa seu, quan aquest tradueix aspectes i condicions de la vida humana que tenen per al poble un caràcter funcional precís, amb un valor que supera la simple memòria de l'informant. Moltes vegades la rondalla o la llegenda tenen una existència latent fins que algú en revela el misteri. De tant en tant, una transcripció aïllada la incorpora i la salva per al nostre patrimoni literari, d'aquí les fronteres esborradisses entre poesia folklòrica i literatura. ¶ En el camp del positivisme historicista van treballar amb més o menys fortuna un bon nombre de recercadors. En aquest sentit recullo a tall d'inventari unes quantes d'aquestes aportacions en el camp de la rondallística, llegendes i altres materials folklòrics, amb un valor molt desigual. En les *Rondalles* aplegades per Jacint Verdaguer amb motiu de les seves excursions i viatges, hi trobem narracions recollides a les nostres comarques. De llegendes relatives a la història, de fets puntuals, podem llegir: *Les reliquies de sant Eudalt*, *Sant Guillem de Llívia*, *Lo mariner de Sant Pau*; de les que parlen del món sobrenatural, sobresurt l'anomenada *Rondalla de les coves de Ribas*. Verdaguer també va anotar tota la tradició rondallística sobre Lo

Cobertes típiques de beceroles i altres llibres infantils populars de mitjan segle XIXè.

Comte Arnau. ¶ Josep Berga i Boix (la Pinya, 1837-Olot, 1914), a més de les novel·les costumistes que deixen entreveure una concepció del món i de la vida amb molts elements extrets de la vida a pagès, deixà escrites nombroses obres relacionades amb el rondallari: *Rondalla; El frare llec i el rei; Lo llangardaix del coll de Cannes; Lo drac del coll de Cannes; Des de flor d'aigua; La petjada del diable; La Bruixa*, etc. Narcís Fages de Romà va traduir al català una història molt popular a França de J.B. Goux, *Lo pagès bruixot: historia y no cuento, per la vora de foch*, escrita en vers francès per- y traduhida, anotada y addicionada per- (Figueres, Impremta de Llorens Miégevillè, 1872). ¶ A la *Revista de Gerona*, Narcís Serra Viñas va transcriure-hi dues llegendes sobre la mitologia local: *La caja encantada* (1876 -1877); *Leyenda tradicional sobre el origen de la construcción del Puente Mayor*, etc. Enric Claudi Girbal ja s'adonà de les possibilitats folklòriques d'un tema com és *La vispera de San Juan* (1885). Pere Alsius recollí un tema molt car als banyolins, *Las «alojas» del lago de Bañolas* (1885). Esteve Caseponce (Ceret, 1850-1932), narrador i folklorista, ens ha deixat una rondalla de tema empordanès, *El ferrer de Figueres* (1916). Hi ha una línia gens explotada de literatura popular, acostada a la dels «col·loquis valencians», que és la dels llibres de converses entre un pare i un fill, un rector i un escolà, dos amics, etc., en els quals dues persones que mantenen idees oposades sobre una qüestió discuteixen, en un to clarament doctrinal i apològic, sobre temes polítics, socials, religiosos, la Constitució de Cadis, etc. A Girona se n'edità un sobre la influència del clergat en la vida quotidiana, la *Disputada tinguda entre'n Vitu, de can Pruna*, ex-

estudiant de capellà, actualment taper y en na Garjola, mestre sabater, els quals estaban al hostal de'n Comeya fenne «cinch» de ranci (Impremta y lliberia del Carme, 1908). ¶ Joan Amades al seu recull, *El llibre segons el poble*, exposa la *Relació curiosa de la passada d'en Met d'Albanyà, d'en Jan de Sant Llorenç i del Pep de Terrades*, que no pogueren entrar al cel perquè en aquest món havien estat lladres i Sant Pere en tenia assentats els robatoris en el llibre de la Vida. Explica també la mala passada que feu en Pep de Terrades als seus dos companys, amb tot d'altres coses que trobarà el curiós lector. El *Dallaire* (rondalla de Cerdanya) fou recollida per Adelaida Ferré. L'edità l'*Arxiu de Tradicions Populars* (Fascicle IV, s/d.). ¶ Mossèn Lluís Constans publicà llegendes i rondalles molt populars als anys cinquanta: *La llegenda del Drac de Banyoles* (setmanari olotí *El Deber*, 20-10-1923); *Llegendes muntanyenques* (*El cavaller del «Clot de l'Infern»*, *El poder de les ànimes, L'amortallat*), editades a Barcelona (Foment de Pietat Catalana, 1925); rondalles que tingueren diverses edicions. Marcel Audivert a *Torroella de Montgrí una vila singular* (Barcelona, 1983) explicà en mig del seu llibre dues històries locals: *La llegenda de la Torre de les Bruixes* i la *Llegenda a prop del Cor de l'església parroquial de Torroella de Montgrí*. Gonçal Cutrina i Sorinas aplegà una part del llegendari de Ripollès: *Llegendes i tradicions de les valls del Ter i del Freser* (Ripoll, Maideu, 1981). Jordi Pujiula ha recollit la tradició de bruixes i follets: *Bruixes, dimonis i follets de la Garrotxa*, Olot (Papers de l'Arxiu Casulà, 1983). ¶ Totes són rondalles o relats que busquen la identificació del potencial lector amb un món casolà o fantasiós, ple d'enigmes o preguntes obertes. La comunió o el possible rebuig de

transformado en cornamenta.
lo que era al revés adorno,
Mi imagen hoy te presenta

Es sin igual mi hermosura,
pero vuelta del revés
es horrible mi figura.

que igual tú serás después.
En horrible desnudez
ves mi rostro, mas repara

Anciano soy por demás;
jóven, éso no te asombre,
vuelve y peor me verás.

Cobertes típiques de beceroles i altres llibres infantils populars de mitjan segle XIXè.

la història fictícia pel potencial oient o lector de la història és l'eix fonamental de la reflexió. Tampoc s'ha fet cap assaig de classificació, ni cap treball comparatiu amb altres rondalles semblants en el fons i en la forma. Siguin rondalles complexes o simples, no hi ha cap pauta d'anàlisi concreta. A ben segur que en revistes decimonòniques i en la literatura d'autors cultes trobaríem mostres de rondalles i fets llegendaris que recullin exemples de conductes humanes que serveixin de reflexió a futures generacions. ¶ En aquest cas, hi ha encara moltes llegendes sacres (ordre diví), epifàniques (miracles de sants), sobre dimonis, follets, aspectes màgics, tabús, històries extraordinàries que demanen un estudi seriós, abans que es perdin irremeiablement. Els estudis i transcripcions d'un grup de recerca d'Osona, que van publicar uns volums amb el *Folklore de Rupit i Pruit* (1984), són modèlics per qui es vulgui iniciar en aquesta tasca. A les nostres comarques, ultra els materials de l'*Arxiu d'Etnografia i Folklore* (1915) que encara no s'han sistematitzat, la majoria de les aportacions són fetes sense ordre ni concert. La Guerra Civil i una cruenta postguerra restaren protagonisme a les institucions científiques com eren l'*Associació Catalana d'Antropologia, Etnografia i Prehistòria, l'Obra del Cançoner Popular de Catalunya* tot just en rodatge.

Sabem que R. Serra i Pagès i Josep Romeu treballaren amb molta competència sobre el Comte Arnau. A Joan Amades, tot i la seva aportació admirable en molts sentits, hom li retreu poca preparació científica. La revalorització del

folklore musical a les nostres comarques fou iniciat per Francesc Civil. ¶ Dintre d'aquesta grisalla, destaco la figura de Josep Romeu, l'únic investigador modern que ha fet un treball de camp sistemàtic amb un mètode geogràfico-històric propi. Quan treballava en les llegendes arnaldianes va aprofitar per fer altres recerques al Ripollès i la Vall de Ribes sobre diversos mites i llegendes. Romeu ha aplegat aquestes investigacions en un llibre recent, *Materials i estudis de folklore* (Altafulla, Barcelona, 1993) un conjunt de treballs de camp lligats a les comarques del Ripollès i la Vall de Ribes, que conté dins l'apartat I: *Creences i costums: El folklore de la pluja i les tempestats al Pirineu Català* (Alt Ripollès, Vall de Ribes de Freser) i *La nit i la matinada de Sant Joan a l'Alt Ripollès i a la Vall de Ribes de Freser*. II. *Mites populars pirinencs (El sabater, les Contalles de Simó de l'Abadia a Sant Joan de les Abadesses). Éssers fantàstics. El Comte Arnau a Gombrèn, Mataplana i Montgrony. El Mal Caçador. La llegenda del Drac de Canes. El follet a les terres olotines.* ¶ Una altra línia d'investigació que pot ser molt productiva és la presència de temes i formes folklòriques en alguns autors cultes contemporanis, com és en el cas de Marià Aguiló i Víctor Català que va deixar inèdit un refranyer de grans proporcions de l'àrea de l'Escala. Aquesta escriptora va incloure a *Caires Vius* la narració «Giselda», emparentada amb la cançó folklòrica *La dama implacable*. Altres autors interessants són Josep Carner, Bartomeu Rosselló-Porcel, Foix (les nades), etc.

